

QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI

ILMIY-ELEKTRON JURNALI
1-SON

**KOKAND UNIVERSITY
HERALD**

2023
VOLUME №1

**QO‘QON
UNIVERSITETI
XABARNOMASI
1-SON**

**KOKAND
UNIVERSITY
HERALD
VOLUME 1**

**ВЕСТНИК
КОКАНДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТ
ВЫПУСК 1**

1/2023

QO'QON UNIVERSITETI

XABARNOMASI

Ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

G'.E.Zaxidov

Bosh muharrir:

Sh.R.Ruziyev

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

A.A.Yusupov

Tahririyat hay'ati:

1. I.f.d., prof., S. G'ulomov (O'z.R. Fanlar Akademiyasi)
2. DSc., prof., Sh. I. Mustafakulov
3. DSc., Mark Rozenbaum (AQSH)
4. PhD., I. Bobojonov (IAMO, Germaniya)
5. PhD., N. Djanibekov (IAMO, Germaniya)
6. PhD., K. Akramov (IFPRI, AQSH)
7. PhD., N. Yusupov (Woosong University, J.Koreya)
8. DSc., D. Xosilova (University of Wyoming, AQSH)
9. I.f.d., prof., B. Salimov (TDIU)
10. I.f.d., prof., K. Axmedjanov (KIUT)
11. I.f.d., prof., N. Maxmudov (TDIU)
12. PhD., Sh. Aktamov (Singapur universiteti)
13. I.f.d., prof., U. Gafurov (TDIU)
14. I.f.d., prof., X. Qurbonov (TDIU)
15. F.f.n., dotsent D. Xodjayeva (QDPI)
16. I.f.n., dotsent, N. Urmonov (TDIU)
17. F.f.d., prof., Sh. Shaxobidinova (ADU)
18. F.f.d., prof., M. Umarxodjayev (ADU)
19. I.f.n., dotsent, J. Qambarov (FarPI)
20. PhD, dotsent, D. Rustamov (ADU)
21. I.f.n., dotsent, A. Islamov (Qo'qon universiteti)
22. PhD., M.Najmiddinov (Qo'qon universiteti)

Qo'qon universiteti xabarnomasi

("Вестник Кокандского университета – Kokand University Herald") ilmiy-elektron jurnali Qo'qon universiteti Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2020-yil 10- oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №1138 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-1695 ISSN-raqami olingan.

© "Kokand University" – 2023

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turkiston ko'chasi, 28 a-uy, 1-xonadon

Mundarija:/Outline:

Iqtisodiyot / Economy			
1.	K. Konstantin	Factors and vector of the development of institutions in the sme sector of the national economy	3-7
2.	B. Khursanaliyev	The impact of population growth on the country's economic development	8-11
3.	N. Sharapova	Network analysis of social media research in entrepreneurship development	12-15
4.	M. Абдуллаев	Тенденции и перспективы развития сферы услуг в узбекистане	16-20
5.	Г. Карабаева	Стимулы развития малого бизнеса для повышения качества жизни населения	21-24
6.	A. Вахромов	Problems of the digitalization process in networks and sectors of the economy	25-28
7.	Sh. Dexkanov	Qurilish materiallari sanoati aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv mexanizmi samaradorligini oshirish	29-34
8.	N. Karimova	Analysis of the current state of retail advertising: a systematic mapping study	35-38
9.	O. Исаев	Внедрение международных стандартов при исламском финансировании в узбекистане	39-42
10.	J. Nuritdinov, A. Abdullayev	O'zbekistonning jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish uchun uzoq yo'li va xitoy tajribasi	43-47
11.	J. Qodirov	Davlat-xususiy sherikchiligi asosida amalga oshirilgan loyihalarning investitsiyaviy samaradorligini oshirishda soliq va sug'urtalashning o'rni	48-50
12.	S. Rustamova	Korxonalarda qabul qilingan qarorlarni boshqaruv samaradorligiga ta'sirini iqtisodiy matematik modellashirish	51-56
13.	A. Sattorov	Auditorlik tashkilotlari tomonidan auditorlik tekshiruvlari o'tkazish jarayonida dalillarni to'plash ahamiyati va zaruriyati	57-60
14.	B. Turanboyev Sh. Nishonkulov	Does inflation significantly affect stock investments and their price?	61-64
15.	A. Xojayev	Oliy ta'lim muassasalarida byudjetdan tashqari faoliyatidagi daromadlari va xarajatlari hisobini takomillashtirish yo'llari	65-68
16.	M. Xomidov	Mamlakatimiz iqtisodiyotini takomillashtirish jarayonida innovatsiyalarni joriy etishning o'rni	69-72
17.	N. Yuldasheva, A. Umarov, A. Abdullayev	Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi	73-75
18.	A. Yusupov	O'zbekiston iqtisodiy sharoitida inson resurslaridan foydalanishdagi faoliyat turlari	76-78
19.	M. Turg'unov	Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini boshqarishda ekonometrik prognoz ko'rsatkichlaridan foydalanish	79-83
20.	D. Мамаюсупова	Мамлакатимизда давлат-хусусий шериклиги асосида туризмни барқарор ривожлантириш истиқболлари	84-90
21.	K. Ахмеджанов Ф. Зайниев	Аҳоли даромадлари ва харажатлари балансига жисмоний шахслар даромад солигининг оптимал таъсирини таъминлаш йўллари	91-96
Pedagogika / pedagogy			
22.	Sh. Jumanova	Peyzajning ijtimoiy - psixologik motivni anglatishdagi o'rni	97-99
23.	O. Kasimova	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining ijodiy faoliyati jarayonida pedagogik improvizatsiyaning o'rni	100-102
24.	B. Safarov	Xalqaro baholash dasturlari (pirls) asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarinining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish	103-105
25.	A. Тангриев	Малакали дзюдочиларни тайёрлашда буралиб улоқтириш бўйича малака тавсиялар	106-111
Lingvistika / Linguistics			
26.	D. Azimova D. Solidjonov	Learning english language as a second language with augmented reality	112-115
Qishloq xo'jaligi / Agriculture			
27.	A Xatamov X. Jabborov	«BUXOROISHARIF» zavod tipining asosiy xususiyatlari	116-118

АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИ ВА ХАРАЖАТЛАРИ БАЛАНСИГА ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАР ДАРОМАД СОЛИҒИНИНГ ОПТИМАЛ ТАЪСИРИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Ахмеджанов Каримжон Бакиджанович

Тошкент Кимё халқаро университети проректори,

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор

karimjonakhmedjanov@gmail.com

Зайниев Фарход Нуриддинович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

мустақил изланувчиси

zfnu@mail.ru

MAQOLA HAQIDA

ANNOTATSIYA

Qabul qilindi: 24-mart 2023-yil

Tasdiqlandi: 26-mart 2023-yil

Jurnal soni: 1

Maqola raqami: 21

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v6i6.258>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

Оптимал солиқ тизими, вертикал ва горизонтал тенглик, солиқ режими, даромадларнинг нафлиги, маржинал нафлилик, селектив ёндашув, стационар нуқта, даромад интервали, даромад солиғи макрокўлами, прогрессив солиққа тортиш тизими.

Мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланиши контекстидаги миллий даромаднинг изчил ўсиши, иқтисодий агентлар шахсий тасарруфидаги даромадларини ортишини таъминласада, ушбу даромадларнинг ижтимоий-адолат принциплари асосида тақсимлаш орқали даромадлар тенгсизлиги ҳолатини олдини олишининг молиявий механизмларига эҳтиёж сезади.

Кириш. Ўзбекистон Республикасида миллий иқтисодиётни инновацион ривожлантиришга йўналтирилган ислохотлар барқарор ўрта аҳоли қатламининг шаклланишига, аҳолининг турмуш фаровонлигини оширилишига, истеъмол бюджетининг сифат ва миқдор жиҳатидан яшиланиши олиб келади. Аҳолининг кенг ижтимоий қатлами даромадлари ва харажатлари баласининг таъминланиши ва реал шахсий тасарруфидаги даромадлар кўламининг кенгайиши мамлакатдаги камбағаллик даражасининг пасайиши ва истеъмол бюджетидан ортиқча жамғармалар ҳисобига мамлакатнинг инвестицион салоҳиятини янада ортишига таъсир этади.

Аҳоли даромадларини тартибга солиш механизмида пировард мақсад аҳолининг барча қатламларининг турмуш фаровонлигини максимал даражасини таъминлаш ҳисобланади. Аҳолининг турмуш фаровонлигини моддий негизини даромадлар ташкил қилсада, ушбу даромадлар ҳисобига истеъмол ва жамғариш фондларининг шаклланиши, истеъмол фондининг сифат таркиби турмуш фаровонлик ёки камбағалликнинг асосий мезонларини ташкил қилади.

Шу нуқтаи назардан, аксарият ҳолларда солиқ тизимининг аҳоли даромадларига таъсирини тадқиқ қилиниши кузатилган бўлсада, бизнинг фикримизча солиқ тизимини аҳоли турмуш фаровонлиги ва хусусан уларнинг даромадлари билан параллел равишда харажатларига таъсирини комплекс тадқиқ қилиш мақсадга мувофиқдир.

Адабиётлар шарҳи. Аҳоли даромадларини изчил ошириш ва унинг ижтимоий қатламлари ўртасидаги даромадлар тенгсизлигини тартибга солишининг молиявий механизми илмий-назарий ва амалий асосларига бағишланган замонавий

тадқиқотлар⁸⁸ А.Алесина ва Д. Родрик, Р. Агион, Е. Кароли ва Х. Гарсия-Пенасоли, Д. Асемугли, М.Фридман, Ж.М.Кейнс, О.Галор ва Х. Занг, Р. Перотти, Е. Саез, Т. Пикети ва А.Голдхаммер ва бошқалар томонидан ўрганилган.

А. Маршаллнинг бир Шиллинг пул бирлигини бой ижтимоий қатлам аҳоли қатламига нисбатан камбағалга келтирадиган бахт бениҳоя юқори эканлиги ҳақидаги аргументи ҳам тасдиқлайди⁸⁹.

Lynch ва бошқаларнинг фикрича, даромадлар тенгсизлиги ва соғлиқ боғлиқлиги тўғрисидаги гипотезага асосан аҳоли ўлими ва саломатлигига даромад тақсимоли кучли таъсир кўрсатади. Гипотеза учун далиллар даромадлар тенгсизлигини камайтиришга қаратилган қайта тақсимлаш сиёсатини қўллаб-қувватлайди. Баъзи истиснолардан ташқари, жумладан, Wagstaff ва van Doorslaer, Mellor ва Milyo, Gravelle, Beckfield ҳамда Jen ва бошқалар олиб борилган тақиқотларни ҳисобга олманган ҳолда, иқтисодчи олимлар (Shmueli 2004; De Vogli ва бошқалар 2005; Ram 2006; Dorling ва бошқалар 2007; Babones 2008; Karlsson ва бошқалар 2009; Biggs ва бошқалар 2010; Idrovo ва бошқалар 2010) томонидан олиб борилган аксарияти охириги илмий тадқиқотларнинг натижаларида ушбу гипотеза ўз тасдиғини топган.

Шунингдек, Galor ва Tsiddon, Foellmi ва Zweimullerларнинг таъкидлашича, даромад тенгсизлиги Илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари ва технологияларни ривожланишига ёрдам беради ва бу иқтисодий ўсишга олиб келади⁹⁰.

Saez фикрича, иқтисодий ўсиш мамлакатнинг иқтисодий барқарорлик ўлчови сифатида кенг қўлланилади ва тараққиёт ва

⁸⁸ Alesina, A. and Rodrik, D. 1994. Distributive politics and economic growth. Quarterly Journal of Economics, 109, 2, pp. 465-90.; Acemoglu, D. 2007. An Introduction to Modern Economic Growth. Journal of Economic Theory, Elsevier, vol. 147(2), pages 545-550.; Aghion, P., Caroli, E., and Garcia-Peñalosa, C. 1999. Inequality and Economic Growth: The Perspective of the New Growth Theories. Journal of Economic Literature Vol.37(4), 1615-1660; Friedman M., John Maynard Keynes // Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly. — 1997.; Bogle, John C. The Clash of Cultures: Investment vs. Speculation, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons., 2012.; Galor, O. and Zang, H. 1997. Fertility, income distribution, and economic growth: theory and cross-country evidence. Japan and the World Economy, 9, 2, pp. 197-229.; Perotti, R. 1996. Growth, Income Distribution, and Democracy: What the Data Say. Journal of Economic Growth, 1(2), 149-187. Retrieved April 15, 2020,

from: www.jstor.org/stable/40215914; Saez, E. 2020. Striking it Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States (Updated with 2018 estimates). Retrieved: March 25th, 2020. From: eml.berkeley.edu/~saez/saez-UStopincomes-2018.pdf.; Piketty, T., and Goldhammer, A. 2015. The Economics of Inequality. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press. Retrieved May 16, 2020, from www.jstor.org/stable/j.ctvjnrk.

⁸⁹ Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т.-М.: Инфра-М., 1993.-217 с.

⁹⁰ Galor, O., and Tsiddon, D. 1997. Technological Progress, Mobility, and Economic Growth. The American Economic Review, 87(3), 363-382. Retrieved May 16, 2020, from www.jstor.org/stable/2951350.; Foellmi, R., and Oechslin, M. 2008. Why progressive redistribution can hurt the poor. Journal of Public Economics, 92(3-4), 738-747.

бошқа ҳодисаларнинг иқтисодий ўсишга таъсири макроиқтисодиётнинг муҳим муаммосидир. Ўтган бир неча ўн йилликлар ичида, даромад тенгсизлик дунё бўйлаб сезиларли даражада ортиб бормоқда⁹¹. Сиёсатчилар томонидан инқирозлар даврида ижобий натижаларга эришиш учун даромадлар тенгсизлигининг иқтисодий ўсишга таъсирини баҳолашга катта қизиқиш билдирилган⁹².

Шунга қарамай, даромадлар тенгсизлиги иқтисодий ўсишга таъсир кўрсатадиган каналларни тушунтиришда турли мунозаралар ноаниқ прогнозлар билан кўплаб назарияларнинг пайдо бўлишига олиб келган. Масалан, Perotti, Alesina ва Rodrikларнинг таъкидлашича, аҳоли даромадлари тенгсизлиги ҳукуматлар томонидан қайта тақсимлаш сиёсати ва аҳолининг бой қатлами учун юқори даромад солиғи орқали киритилган номуаносибликлар туфайли иқтисодий ўсишга салбий таъсир қилади⁹³.

Acemoglu фикрича эса, давлат бюрократияси ва самарасиз институтлари иқтисодий ўсишга таъсир қилади ва бу муаммо даромадлар тенгсизлигини ошириш орқали кучаяди⁹⁴. Бундан ташқари, Galor, Zang, Aghion ва бошқаларнинг таъкидлашича, аҳоли даромадлари тенгсизлиги иқтисодий ўсишга салбий таъсир кўрсатади, номукамал капитал бозорлари туфайли аҳолининг кам таъминланган қатламлари учун таълимга киришга тўсқинлик қилади ва мамлакатда инсон капиталининг шаклланишига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шунингдек, даромадлар тенгсизлиги ижтимоий муаммоларнинг ўсиши туфайли сиёсий беқарорликка олиб келади ва шунинг учун иқтисодий ўсишга салбий таъсир кўрсатади, чунки инвестициялар учун рағбатлантиришлар бўлмайди. Бироқ, бошқа иқтисодчи олимларнинг фикрича, даромадлар тенгсизлиги ўсишга ҳисса қўшади, чунки у аҳолининг бой қатламларида жамғаришни оширади ва бу йирик ҳажмдаги инвестицияларни амалга оширишни таъминлайди.

Иқтисодчи А. Агзамов Ўзбекистонда жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғини прогрессив моделдан текис шкалага асосланган моделига ўтиш билан боғлиқ ислохотларга тўхталиб таъкидлаганидек, “Даромад солиғини ҳисоблаш учун солиқ базасига нисбатан қўлланиладиган прогрессив солиқ ставкаларининг 2 ва 3 шкаалари бўйича минимал иш ҳақининг асос қилиб олиниши уларнинг ортиши ҳисобига солиқ тўловларининг миқдор жиҳатидан кўпайиб боришига олиб келади”⁹⁵.

Тадқиқот методологияси. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳоли бандлиги тўғрисида”ги 2020 йил 20 октябрдаги ЎРҚ-642 сон Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт Стратегияси тўғрисида»ги, 2019 йил 14 майдаги ПФ-5718-сон «Тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2020 йил 29 августдаги “2020-2021 йилларда

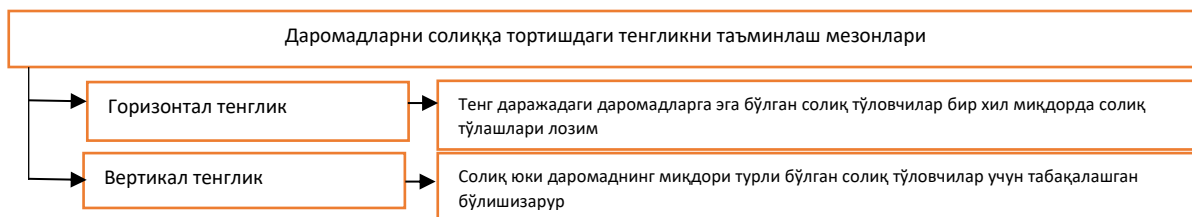
иқтисодий ўсишни тиклаш ва иқтисодиёт тармоқлари ҳамда сохаларида тизимли таркибий ислохотларни давом эттириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 529-сонли Қарори ҳамда мазкур фаолиятга доир бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқот натижалари ва муҳокамаси. Жисмоний шахсларни солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш орқали уларнинг реал даромадларини ошириш, даромадлар тенгсизлигини барқарорлаштиришнинг концептуал асослари қўйидагилардан иборат бўлиши зарур:

1. Аҳоли даромадларини солиққа тортиш тизими улар фаолиятининг ижтимоий аҳамиятидан қатъий назар вертикал ва горизонтал тенглик принципларини таъминлашга йўналтирилиши лозим.

Маълумки, замонвий иқтисодий маконда мавжуд оптимал солиқ тизими бир хил даромадга эга бўлган ёки турли фаолиятдан даромадларга асосланган солиқ тўловчилар учун ижтимоий адолат принципларига асосланган солиқ режимини шакллантириш ҳисобланади. Ушбу солиқ тизими аввало солиқ тўловчилар томонидан давлат бюджетига солиқ тўловларининг тўлашдан иштиёқларининг иқтисодий асосини ташкил қилади. Ушбу жиҳатдан кўриб чиқадиган бўлсак, жисмоний шахсларни солиққа тортиш тизимидаги яна бир муаммолардан бири бир хил даромадга эга бўлган солиқ тўловчи жисмоний шахсларга нисбатан бир хил ёндошувдаги солиқ режимининг амал қилмаслигини ифодаловчи горизонтал тенгсизликнинг мавжудлигидир. Хусусан, солиқ тизими даромад даражаси бир хил бўлган солиқ тўловчилар категорияси учун мувозанатли солиқ юкини таъминлаши зарур. Бундан ташқари фаолиятининг алоҳида турларига қараб солиқ ставкаларини табақалаштирилиши вертикал тенгсизлик муаммоларини келтириб чиқаради. Масалан, амалдаги Солиқ Кодексига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Резидентлари бўлган жисмоний шахсларнинг даромадларига 12 фоизлик солиқ ставкаси бўйича солиқ солиниши белгиланган⁹⁶. Шу билан бир қаторда дивидендлар ва солиқ тарзидаги даромадларга 5 фоизлик ставка бўйича солиқ солиниши белгиланган. Демак, акциядорлик жамиятида ишловчи ва маълум даражада акциядор ҳисобланган солиқ тўловчи учун даромадни дивиденд шаклида олиш маълум фискал афзалликларни вужудга келтиради. Гарчи ушбу солиқ ставкаларига асосланган солиққа тортиш режими молиявий тадбиркорлик фаолиятини рағбатлантириш учун иштиёқни рағбатлантирса-да, бизнинг фикримизча дивидендлар бўйича олинadиган даромадларга ҳам солиқ ставкасини бир хил яъни 12 фоиз даражада белгиланиши мақсадга мувофиқдир.

Шунингдек, турли даражадаги даромадларга эга бўлган солиқ тўловчи жисмоний шахсларга нисбатан бир хил солиқ режимининг амал қилиши натижасида эса вертикал тенгсизликнинг вужудга келишини кузатишимиз мумкин (1-расм).

1-расм. Солиққа тортиш соҳасида тенглик мезонлари⁹⁷.

⁹¹ Saez, E. 2020. Striking it Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States (Updated with 2018 estimates). Retrieved: March 25th, 2020. From: eml.berkeley.edu/~saez/saez-USTopIncomes-2018.pdf.

⁹² Piketty, T., and Goldhammer, A. 2015. The Economics of Inequality. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press. Retrieved May 16, 2020, from www.jstor.org/stable/j.ctvjnjk.

⁹³ Alesina, A. and Rodrik, D. 1994. Distributive politics and economic growth. Quarterly Journal of Economics, 109, 2, pp. 465-90.; Perotti, R. 1996. Growth, Income Distribution, and Democracy: What the Data Say. Journal of Economic Growth, 1(2), 149-187. Retrieved April 15, 2020, from: www.jstor.org/stable/40215914.

⁹⁴ Acemoglu, D. 2007. An Introduction to Modern Economic Growth. Journal of Economic Theory, Elsevier, vol. 147(2), pages 545-550.; Acemoglu, D., Ticchi, D., & Vindigni, A. 2011. Emergence and persistence of inefficient states. Journal of the European Economic Association, 9(2), 177-208.

⁹⁵ Агзамов А. Т. Жисмоний шахсларни солиққа тортиш амалиётини такомиллаштириш / Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент 2019 й.

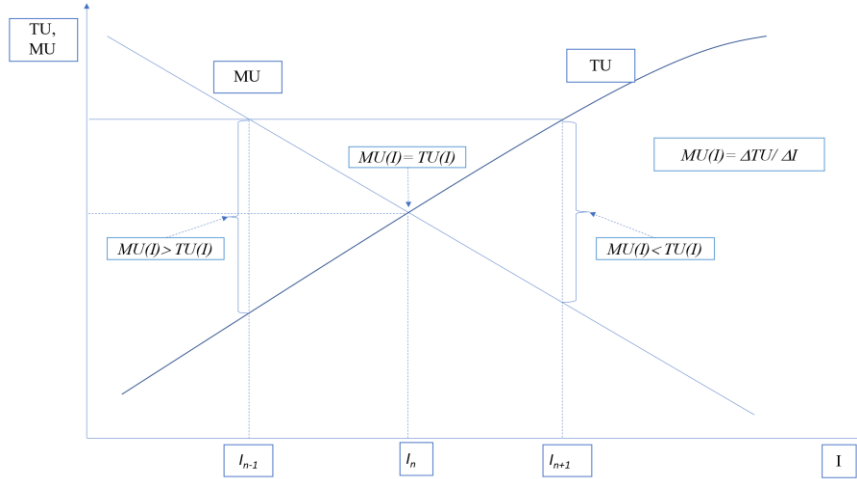
⁹⁶ Қаранг <https://lex.uz/docs/4674902>

⁹⁷ Вохид Уринов “Солиқ юки: даромадлар тенг, аммо...” // “XXI asr” ижтимоий-сиёсий газетаси, 2018 йил 24 май, 21 (759)

Амалдаги даромадни солиққа тортиш тизими текис шкаладаги солиқ ставкаларига асосланиб, ушбу солиққа тортиш тизими даромадларнинг маржинал нафлилик мезонларига жавоб бермайди. Бу борада, шунга алоҳида таъкидлаш жоизки, 1 млн. сўм даромаднинг нафлилиги ушбу даромадни тасарруф қилувчи индивидларнинг даромадлилиқ даражасига боғлиқлигини таъкидлаб ўтиш жоиздир. Масалан, бой қатлам

аҳоли учун 1 млн. сўм даромаднинг нафлилиги, камбағал индивидлардан паст даражада бўлади.

Даромаднинг ортиб бориши унинг умумий нафлилигини (TU) орттурса-да, маржинал нафлиликнинг (MU) тушиб боришини таъминлайди.

2-расм. Аҳоли даромадлилиги ва унинг ўзгаришининг даромадлар умумий ва маржинал нафлилигини ўзгаришига таъсири.

2-расмдан кўриниб турганидек, жамиятдаги шаклантирилган даромадлар қанчалик мувозанатли тақсимланса, биринчи навбатда даромадлар даражаси деградацияси бўйича тафовутни қисқариши орқали аҳоли ижтимоий қалами ўртасида маржинал ва умумий нафлилик даражаси тақсимланишини мувозанатлаштириш имкониятларига эга бўлинади. Жамиятдаги неъматлар қанчалик адолатли тақсимланиш даражаси, ижтимоий фаровонликни шаклланишига таъсир этади.

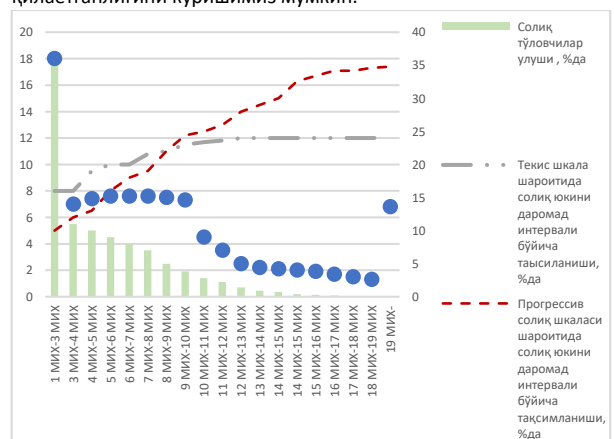
Аҳоли даромадлари даражасининг маълум стационар нуқтасидаги (I_{n-1}) интервалда даромадларнинг умумий нафлилиги ($TU(I)$) маржинал нафлиликдан ($MU(I)$) кичик бўлади. Бунда даромаднинг иқтисодий ёки ижтимоий қадр қиммати ўта юқори бўлиб, ушбу интервалдаги даромадлилиқ асосан кам таъминланган аҳоли қатлами учун хосдир. Даромадларнинг умумий нафлилиги ($TU(I)$) маржинал нафлиликдан ($MU(I)$) катта бўлган интервал (I_{n+1}) стационар нуқтада таъминланиб, ушбу интервалдаги даромадлар аҳолининг бой ижтимоий қатламга мансубдир. Муболаға тарзида айтганда 50 млн. сўм ойлик маош олиб ишлаётган индивидга нисбатан 5 млн. сўм ойлик олиб ишлаётган индивид учун 1 млн. сўмнинг қадр қиммати ўта юқоридир.

2. Аҳоли даромадларини текис шкаладаги солиққа тортиш тизими истеъмол таркиби ва жамғариш нормасига макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш нуқтаи-назардан позитив таъсир этса-да, аҳоли ижтимоий қатламлари ўртасидаги даромадлар тенгсизлигини кучайтириш рискини вужудга келтиради.

Жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортиш тизимининг 3 асосий шаклланган модели мавжуд бўлиб, Ўзбекистон амалиётида прогрессив солиққа тортиш тизимдан текис солиққа тортиш тизимига ёки пропорционал солиққа тортиш тизими амал қилмоқда. Ушбу солиққа тортиш амалиётига ўтишдан мақсад аввало, солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш, солиқ юкини қисқартириш орқали аҳолининг шахсий тасарруфидаги даромадларини ошириш, норасмий даромалларини легаллаштириш орқали солиқ базасини ошириш ҳисобига бюджетга тушумларни кўпайтириш ҳисобланади.

Лекин текис шкалага асосланган даромадларни солиққа тортиш тизими иш ҳақи ва бошқа даромад манбалари бўйича аҳоли даромадлари даражаси бўйича тафовут мавжудлиги шароитида даромадларни тартибга солиш ва уларни мувозанатлаштириш нуқтаи назардан прогрессив солиққа тортиш тизимига нисбатан самарасиз ҳисобланади.

Прогрессив солиқ ставкалари кесимида даромадларнинг қуйи интерваллари бўйича солиқ тўловчилар сонининг юқори салмоқи назарда тутилиб, текис шкалага ўтиш шароитида (амалдаги солиққа тортиш тизими) белгиланган 12 фоизлик солиқ ставкаси паст даражада эга аҳоли қатлами учун солиқ юкининг ортишини бўйича хулосалар тизимлаштирилган. Ҳақиқатда минимал иш ҳақи кесимидаги даромадлар интервали бўйича солиқ тўловчилар жами солиқ тўловчилар таркибида асосий салмоқни ташкил қилишини ХВЖ экспертлари ҳам тасдиқлашган. Қуйидаги 3-расмдан ҳам кўриш мумкинки, 2018 йилда 1-3 минимал иш ҳақи интервалидаги даромадлар жами аҳоли даромадларининг қарийиб 18 фоизини ташкил қилиб, 3-4 минимал иш ҳақидаги даромадлар билан қўшиб ҳисобланганда жами даромадларнинг қарийиб 25 фоизини ташкил қилаётганлигини кўришимиз мумкин.

3-расм. Жами аҳоли даромадларида минимал иш ҳақи интервалидаги даромадлар ва солиқ тўловчиларнинг тақсимланиш улуши чизмаси⁹⁸.

Текис шкалага асосланган солиққа тортиш тизими шароитида даромадлар интервалидаги солиқ юкининг солиштирма таҳлиллари шуни тасдиқлайдики, кам даромад олувчи аҳоли қатлами ва юқори даромад олувчи аҳоли учун солиқ юкининг нисбатан тенг тақсимланиши кузатилади. Таҳлилар кўрсатмоқдаки, даромаднинг 8-9 минимал иш ҳақи интервалида прогрессив ва текис шкаладаги солиқ юкининг нисбатан тенглашуви кузатилади. Бошқача айтганда текис солиққа тортиш

тизимини жорий қилиниши натижасида марказий ставкани 12 фоиз қилиб белгиланиши паст даражада даромад олувчи аҳоли зиммасидаги солиқ юкининг ортишига ва юқори даромад олувчи аҳоли зиммасидаги солиқ юкининг пасайиши таъминлайди. Демак, юқоридаги ҳолатда даромадларнинг турли даражаларида солиқ юкининг нисбатан тенг тақсимланиши ҳисобига даромадлар ўртасида тафовутнинг кучайишига солиқ тизимининг таъсирини вужудга келтиради.

Буни кейинги йилларда аҳоли даромадлари ва уларни турли гуруҳлари бўйича тақсимланишига оид навбатдаги статистик маълумотларда кўришимиз мумкин.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси аҳолиси даромадларини аҳолининг 20 фоизли гуруҳлари бўйича нотекис тақсимланиши⁹⁹

Квинтил гуруҳлари	2017	2018	2019	2020	2021
I	9,3	9,3	9,1	8,5	8,4
II	13,6	13,6	13,6	13,3	13,4
III	17,3	17,2	17,4	17,2	17,5
IV	21,8	22,0	22,6	22,6	23,0
V	37,9	37,8	37,3	38,3	37,6
Аҳоли даромадларининг квинтил гуруҳлари бўйича табақаланиш коэффициенти	4,075	4,065	4,099	4,506	4,476

1-жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкинки, 2019 йилдан текис шкалага асосланган жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортиш тизимини жорий қилиниши билан параллел равишда аҳоли даромадларининг квинтил гуруҳлари бўйича табақаланиш коэффициенти 2020 йилда 4,506, 2021 йилда эса 4,476 ни ташкил қилиб, 2017-2019 йилларга

нисбатан юқори кўрсаткични ташкил қилмоқда. Демак, аҳоли даромадлари ўртасида табақаланиш даражаси юқори бўлмоқда.

Буни аҳолининг 10 фоизлик гуруҳи бўйича даромадларини туркумлаш орқали аҳоли даромадлилик кўрсаткични солиштирма таҳлилларидан ҳам кўришимиз мумкин.

Дециль гуруҳлари	2017	2018	2019	2020	2021
I дециль	3,9	3,9	3,7	3,4	3,3
II дециль	5,5	5,4	5,3	5,1	5,1
III дециль	6,4	6,4	6,4	6,2	6,2
IV дециль	7,2	7,3	7,3	7,1	7,2
V дециль	8,1	8,1	8,2	8,1	8,2
VI дециль	9,1	9,1	9,2	9,1	9,3
VII дециль	10,2	10,3	10,5	10,5	10,6
VIII дециль	11,6	11,7	12,1	12,1	12,5
IX дециль	13,9	14,1	14,7	14,8	15,2
X дециль	24,1	23,7	22,6	23,5	22,5
Аҳоли даромадларини дециль гуруҳлари бўйича табақаланиш коэффициенти	6,2	6,1	6,0	6,9	6,8

2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси аҳолиси даромадларини аҳолининг 10 фоизли гуруҳлари бўйича нотекис тақсимланиши¹⁰⁰

2-жадвал маълумотларидан ҳам кўриш мумкинки, аҳоли даромадларининг дециль гуруҳлари бўйича табақаланиш коэффициенти 2017 йилда 6,2 ни ташкил қилган бўлса, ушбу кўрсаткич 2021 йилга келиб 6,8 ни ташкил қилмоқда.

Гарчи аҳоли даромадлари даражаси уларнинг истемол ва жамғариш иштиёқларига таъсир этиб, даромадлилик

даражасининг ортиб бориши жамғариш орқали инвестицион фаолиятга чегаравий мойилликнинг ортишига ҳам таъсир этади. Демак, табиий равишда солиқлар аҳоли даромадларининг номинал қийматига этаъсир этибгина қолмасдан, унинг реал қиймати орқали ифодаланган харид қобилияти паритетига таъсир этиш орқали уй хўжалиklarининг истемол ва жамғариш

⁹⁸ Геертен Михиелсе, Рассел Крелов, Нарине Нерсесян и Жан-Франсуа Уен. Ўзбекистан: Обзор налоговой системы Доклад по технической помощи. 2018 г. Апрель.-27 с. // Fiscal Affairs Department International Monetary Fund 700 19th Street NW Washington, DC 20431 USA * <http://www.imf.org/capacitydevelopment>).

⁹⁹ ЎзРДСК расмий сайти маълумотлари (www.stat.uz)

¹⁰⁰ ЎзРДСК расмий сайти маълумотлари (www.stat.uz).

нормасига ҳам таъсир этади. Бу ўз навбатида солиқ тизими орқали уй хўжалиklarининг истеъмол ва жамғариш меъёрларига таъсир этиш орқали мамлакат иқтисодиётини жорий ва

итиқболда ривожланишини тартибга солиш имкониятларини ҳам яратади.

3-жадвал

Текис шкала ва прогрессив солиққа тортиш тизимининг аҳоли истемол ва жамғариш фондларига таъсирининг солиштирма таҳлили¹⁰¹

Шкала турлари	ЖШОДС муқобил вариантлари				Текис шкала (2021 йилги статистика)			
	Прогрессив (2018 йилги маълумотлар асосидаги статистика)							
Даромад интервали	1 МИҲ	5 МИҲ гача	10 МИҲ гача	10 МИҲ дан юқори	1 МИҲ	5 МИҲ гача	10 МИҲ гача	10 МИҲ дан юқори
Ставкалар, %	0	7,5	16,5	22,5	12			
Жами тўланган солиқдаги даромад интервали улуши, % да	-	38,7	41,9	18,4	17,6	42,8	23,1	16,3
Ўртача маржинал ставка, %да	9,6				12			
Солиқи тўлангандан кейинги шахсий тасарруфдаги даромадни сарфланиши бўйича аҳоли харажатларининг таркиби, фоизда								
Истемол, (С)	100	100	68,91	64,81	100	100	61,32	43,64
Жамғариш (S)	-	-	21,86	19,37	-	-	12,37	14,51
Инвестициялар (I)	-	-	9,23	15,82	-	-	26,31	41,85
Даромад солиғини текис шкаласини жорий қилишни аҳоли истемол ва жамғариш фондлари нисбатига таъсири								
Истемол, (С)					-	-	-7,59	-21,17
Жамғариш (S)					-	-	-9,49	-4,86
Инвестициялар (I)					-	-	+17,08	+26,03

3-жадвалдан кўриш мумкин, 2018 йилгача бўлган солиққа тортиш тизимида (прогрессив) даромад интервали кесимидаги солиқ ставкалари асосида жами ҳисобланган солиқ суммасига нисбатан ҳисобланадиган маржинал солиқ ставкаси 9,6 фоизни ташкил қилган. Текис шкалага асосланган солиққа тортиш тизимида эса 12 фоизлик ставкада солиққа тортиш тизими амал қилиб, биринчи (1 МИҲ) ва иккинчи (5 МИҲгача) интервалдаги даромадлар асосан истеъмол эҳтиёжларни сарфлаш учун истеъмол бюджетини шакллантиришга сарфланиб ҳар иккала солиққа тортиш тизимида ҳам ўзгармайди. Учинчи ва тўртинчи интервал бўйича шаклландиган шахсий тасарруфидаги даромадлар истеъмол ва жамғариш нисбатларида ўзгариш кузатилиб, жамғаришнинг мақсадли йўналишини ўзида мужассамлаштирувчи инвестицион иштиёқнинг (+17,08; +26,03) ортиб борганлигини кўришимиз мумкин.

5. Хулоса ва таклифлар. Юқоридаги ҳолатлар даромад солиғи бўйича қуйидаги хулосаларни тизимлаштириш мумкин:

Биринчидан, жисмоний шахслардан олинандиган даромад солиғи бюджет даромадларини шакллантиришда асосий фискал фактор ролини ўйновчи солиқ ҳисобланиб, аҳоли даромадларига ҳам юқори даражада таъсир этувчи солиқ ҳисобланади.

Иккинчидан, ушбу солиқ бўйича амалга оширилган прогрессив солиққа тортиш тизимидан текис шкалага асосланган солиққа тортиш тизимига ўтилиши умумий контекстда солиқ юқини пасайтиришга имконият яратиши зарур бўлса-да, даромад интервали бўйича паст даромадга эга аҳоли учун нисбатан юқори

солиқ юқини таъминламоқда. Юқори даромад интервалидаги даромад олувчи аҳоли қатлами учун эса солиқ юқининг қисқариши кузатилмоқда. Ушбу ҳолатлар жисмоний шахслардан олинандиган даромад солиғи макро кўламда аҳолининг истеъмол харажатларига солиқ тизимининг таъсирини кучайтишига олиб келган.

Учинчидан, макроиқтисодий тартибга солиш тизимининг асосий инструментларидан бири бўлган амалдаги жисмоний шахслар даромадларини солиққа тортиш тизими солиққа тортиш мамлакатда яратилган аҳоли даромадларини жамғармалар сифатида тўпланиши ва инвестицион феоликни рағбатлантириш хусусиятига эгадир.

Тўртинчидан, жисмоний шахслардан олинандиган даромад солиғи бўйича даромад олувчи аҳолининг истеъмол харажатларини яхшилаш, улар зиммасидаги солиқ юқини пасайтириш ва пировард натижада даромадларни солиққа тортишда ижтимоий адолатлилик тамойилига риоя қилиш мақсадида солиққа тортилмайдиган минимумни жорий қилиш мақсадга мувофиқ.

Демак, умумий хулоса сифатида таъкидлаш жоизки, аҳоли даромадларини солиқлар воситасида тартибга солиш сиёсати, улар шахсий тасарруфидаги даромадларнинг оптимал ижтимоий нафлилиги шароитида $(MU(I)) = TU(I)$ даромадларнинг табақалашувини олдини олиш, мувозанатлаштириш вазифасини бажариши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т.-М.: Инфра-М., 1993.-217 с.
2. Агзамов А. Т. Жисмоний шахсларни солиққа тортиш амалиётини такомиллаштириш / Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент 2019 й.
3. De Vogli, R., R. Mistry, R. Gnesotto, and G.A. Cornia. 2005. "Has the relation between income inequality and life expectancy disappeared? Evidence from Italy and top industrialized countries." J Epidemiology and Community Health 59(2): 158-162.

4. Dorling, D., R. Mitchell, and J. Pearce. 2007. "The global impact of income inequality on health by age: an observational study." BMJ 335(7625): 873-

5. Хожиев Ж.Д. Аҳолининг реал даромадлари бўйича фарқланиш даражасини камайтириш механизми.

6. Гришанова И. А. Эконометрический анализ влияния социально-экономических факторов на среднемесячную заработную плату населения России. https://elibrary.ru/download/elibrary_36709838_9549115.

¹⁰¹ ЎзРДСҚ маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

7. Тохтарова В.С. Дифференциация доходов населения: проблемы и факторы // Вестник Хмельницкого национального университета. 2011. № 6. С. 216–220.
8. Чернов С.Б., Захарова А.В. Налог на доходы физических лиц как инструмент государственного регулирования экономики: российский и международный опыт. Экономические науки •2020•№11(192). <https://ecsn.ru>.
9. Шевяков А.Ю., Кирута А.Я. Неравенство, экономический рост и демография: неисследованные взаимосвязи. М.: М-Студио, 2009. 192с.
10. Кирута А.Я. Влияние неравенства на качество человеческого потенциала в России //Вестник Института социологии. 2011. № 3.С. 73–84.
11. Малкина М.Ю. Институциональные основы неравенства доходов в современной экономике // Journal of Institutional Studies (Журнал институциональных исследований). 2016. № 1(8). С. 100–120.
12. Овчарова Л.Н., Попова Д.О., Рудберг А.М. Декомпозиция факторов неравенства доходов в современной России // Журнал Новой экономической ассоциации. 2016. № 3(31). С. 170–186.
13. Лаптева Е. В., Огородникова Е. П., Портнова Л.В. Оценка факторов, влияющих на денежные доходы российского населения. Электронный научный журнал «Век качества» ISSN 2500-1841 <http://www.agequal.ru>.
14. Карпучно И.А., Гучмазова Д.А.2021. Эконометрическая модель выявления факторов дифференциации доходов населения. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46618512>.

**QO'QON UNIVERSITETI
XABARNOMASI**

**KOKAND UNIVERSITY
HERALD**

**ВЕСТНИК КОКАНДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

1 / 2023

ISBN: 2181-1695

Bosishga ruxsat etildi 2022-yil 28-dekabr.
Qog'oz bichimi 60x84 1/8 «Libre Franklin, Montserrat»
garniturasida. Shartli bosma tabog'i 8. Adadi 20 nusxa.
Buyurtma rakami № . Baxosi shartnoma asosida.
"Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi"

bosmaxonasida
chop etildi.

OJS
OPEN
JOURNAL
SYSTEMS

